

УДК 159.942.5(045)

Оксана Андріївна Дудник
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0003-3856-7443
oksiddem05@gmail.com

Людмила Яківна Малімон
кандидат психологічних наук,
професор кафедри загальної
та клінічної психології,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна,
ORCID 0000-0002-2964-6580,
malimon.ludmila@vnu.edu.ua

АТРИБУТИВНИЙ СТИЛЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА МОДАЛЬНОСТІ ЕМОЦІЙНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто особливості атрибутивного стилю як стійкого способу пояснення причин подій та його зв'язку з домінуючими емоційними станами й емоційним реагуванням особистості. Узагальнено існуючі дослідження щодо зв'язку між когнітивними функціями та емоціями, наголошено, що причинні атрибуції є важливою частиною розуміння емоції та визначають як конкретні установки, так і емоційні реакції суб'єкта.

Результати емпіричного дослідження засвідчили значно вищі показники самооцінки самопочуття, активності, настрою й загального психоемоційного стану у досліджуваних з оптимістичним стилем атрибуції, що підтверджує припущення про причинну атрибуцію як детермінанту модальності емоційних проявів особистості.

Ключові слова: атрибутивний стиль, модальність, емоційні прояви, старшокласники, оптимістичний стиль атрибуції, песимістичний стиль атрибуції.

Oksana Dudnyk
Ph.D. in Psychology, Assistant Professor
of the Department of Psychology,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Uman, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3856-7443
oksiddem05@gmail.com

Liudmyla Malimon
Ph.D. in Psychology, Professor
of the Department of General and Clinical Psychology,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk, Ukraine
ORCID 0000-0002-2964-6580
malimon.ludmila@vnu.edu.ua

ATTRIBUTATIVE STYLE AS A DETERMINANT OF THE MODALITY OF EMOTIONAL MANIFESTATIONS OF PERSONALITY

The article examines the features of the attributive style as a stable way of explaining the causes of events and its connection with the dominant emotional states and emotional response of the individual. Existing research on the relationship between cognitive functions and emotions is summarized, it is emphasized that causal attributions are an important part of understanding emotions and determine both specific attitudes and emotional reactions of the subject.

According to the results of the empirical study, differences in the modality of emotional manifestations were found in subjects with different attributive styles. All interviewees showed a high level of well-being assessment, at the same time, subjects with an optimistic and more optimistic attribution style have slightly higher well-being indicators compared to subjects with pessimistic and more pessimistic styles. Interviewees with an optimistic attributional style are also characterized by a significantly higher level of activity: they are active, have many hobbies, are active, mobile, in contrast to high school students with a pessimistic attributional style, who have a low level of activity. Differences were also found in the indicators of self-esteem studied by their mood: they are significantly higher in high school students with an optimistic attribution style. The interviewed high school students with a pessimistic attribution style are characterized by a low level of assessment of their mood, they often feel dissatisfaction, disappointment, sadness, shame, sadness, guilt.

The obtained results, in particular, significantly higher indicators of self-assessment of well-being, activity, mood and general psycho-emotional state in subjects with an optimistic attribution style, confirm the assumption of causal attribution as a determinant of the modality of emotional manifestations of personality.

Key words: *attributive style, modality, emotional manifestations, high school students, optimistic attribution style, pessimistic attribution style.*

Складна соціально-економічна ситуація в країні, зумовлена військовими обстрілами, тимчасовою окупацією територій, вимушеною зміною місця проживання багатьох осіб, неминуче провокує гострі емоційні стани, в яких особистість потребує підтримки і допомоги. Водночас, в однакових ситуаціях люди часто переживають різні за модальністю емоції і демонструють різну поведінку, що актуалізує питання про внутрішні, індивідуально-особистісні детермінанти емоційних проявів та емоційного реагування.

Дослідження показують, що емоції та почуття можуть мати значний вплив на формування суджень людей про ту чи іншу подію, а також на якість прийняття рішень. Емоції можуть сприятливо спрямовувати певні аспекти поведінки або дестабілізувати її в інших ситуаціях. Одним із головних впливів емоцій є способи сприйняття та мислення про події. Важливість атрибуції емоцій полягає в тому, що вони діють як стимулятор майбутньої поведінки. Іншими словами, передбачувані причини успіху та невдачі можуть призвести до певних емоцій, які, водночас, впливають на майбутні реакції та поведінку людини. Емоції не лише регулюють соціальне життя, але й впливають на наше пізнання, сприйняття та прийняття рішень, діяльність, взаємодіючи з нашими намірами та мотиваціями.

Однак, існуючий зв'язок між когнітивними функціями та емоціями недостатньо розглядається в дослідженнях науковців. Загальне припущення полягає в тому, що причинні атрибуції є важливою частиною розуміння емоцій та визначають як конкретні установки, так і емоційні реакції суб'єкта. Причинна атрибуція може діяти як причинний фактор емоцій. Тому в дослідженні ми розглядаємо оптимістичний та песимістичний атрибутивні стилі, які відображають характерні стійкі способи пояснення причин подій, як детермінанти емоційних станів та емоційного реагування особистості.

Метою статті є теоретичне та емпіричне дослідження зв'язку атрибутивного стилю з емоційними проявами особистості.

Першу спробу встановити зв'язок між атрибуцією та емоціями індивіда зробили Б. Вайнер, Д. Рассел і Д. Лерман (Weiner, Russell, Lerman, 1978, 1979) [13].

На думку Б. Вайнера, тип атрибуції визначає характер емоційних переживань і пов'язаних з ними мотиваційних процесів. У ранніх дослідженнях вчений висунув припущення про те, що внутрішня локалізація причин успіху та невдачі викликає різні прояви емоції. Надалі це припущення було конкретизовано й лягло в основу атрибутивної теорії мотивації, яка описує складні відносини між когніціями, емоціями та мотивацією в процесі досягнення результатів діяльності [9].

Проте, когнітивне вивчення емоцій на сьогодні є одним із найактуальніших підходів до аналізу емоційної поведінки. Після теорії Шахтера-Зінгера (1962) було пройдено довгий шлях, що свідчить про вплив, якщо не перевагу, пізнання над емоціями. Роботи багатьох дослідників (Валінс С., Лазарус Р, Мандлер Дж., Елліс А., Бек А., Кларк М., Фіске С., Тейлор С.) вказують на однозначний вплив когнітивних процесів на емоційні прояви та їхню природу [6; 12].

Теорія атрибуції бере свій початок у працях Ф.Хайдера (1958), Е.Джонса-К.Девіса (1965) і Н.Келлі (1967) і набула значного розширення. Зазвичай більшість дослідників вивчають основні причинно-наслідкові процеси, інші – досліджують наслідки впливу атрибуцій на поведінку суб'єкта [5].

Одним із факторів, які стали очевидними, був фактор *внутрішнє – зовнішнє*, що дало змогу виокремити два основних типи причин: ті, які знаходяться всередині суб'єкта і поза його межами. Роботи Дж. Роттера (1966) показали важливість «локусу контролю» у поведінці людей [7].

Б. Вайнер, А. Кукла (1970) зазначають, що цього параметру недостатньо, щоб правильно класифікувати чотири найбільш звичних атрибуції щодо невдач і успіху, про які вже згадував Ф. Хайдер: здібності, зусилля, труднощі завдання та удача [10].

Був необхідний додатковий параметр, який повинен належним чином розділяти такі атрибуції, тому вони запропонували параметр стабільності. Параметри локусу каузальності та стабільності разом були використані для правильного розрізнення чотирьох вищезгаданих причин.

Тим не менш, обидва параметри здавалися недостатніми для розрізнення деяких типів причин, наприклад, між поганим настроєм і головним болем, які є як внутрішніми, так і нестабільними, але, водночас, чітко відрізняються. Б. Вайнер, після деяких вагань щодо назви третього параметру, запропонував розглядати його як параметр керованості/некерованості [9].

Б. Вайнер в атрибутивній теорії мотивації досягнення виділив три параметри, що лежать в основі сприймання причин успіху і невдач [11]:

- параметр локусу причинності, що характеризує інтернальність / екстернальність причини по відношенню до суб'єкта;
- параметр стабільності, що характеризує сталість і незмінність причини;
- параметр контрольованості, що характеризує міру керованості причиною.

Відповідно до теорії Б. Вайнера, контрольованість пов'язана з різними соціальними емоціями, спрямованими до себе, наприклад, такими, як провина та сором і до інших оточуючих людей – гнів і жалість.

Людина відчуває провину, якщо вона зазнала невдачі, причиною якої вважає цілком контрольовані фактори. Такі фактори включають не лише особистісні недоліки або відсутність зусиль (старання), але й будь-які інші причини, якими суб'єкт здатний сам управляти. Виникнення почуття сорому, навпаки, ймовірніше тоді, коли невдача, на думку суб'єкта дії, відбулася через певні причини, що не піддаються його контролю, наприклад, низьких здібностей.

Спираючись на параметри, виокремлені Б. Вайнером, Мартін Селігман та Лін Абрамсон ввели параметр глобальності-специфічності, за допомогою якого можна визначити, чи переносить людина атрибуції щодо одного явища на інші [8].

М. Селігман і його колеги використовують при описі індивідуальних особливостей атрибуції поняття атрибутивного стилю (стиль пояснення). Вони припускають, що протягом життя у людини складається певна стійка манера пояснювати причини того, що відбувається. Індивідуальний стиль пояснення впливає на рівень оптимізму/песимізму – на те, як люди ставляться до майбутніх подій. Коли вони стикаються з тими чи іншими подіями або результатами діяльності, вони приписують їм причини відповідно до сформованого атрибутивного стилю. Наприклад, було виявлено, що депресивні студенти пояснюють свої успіхи при виконанні якогось завдання його легкістю (зовнішня, конкретна і постійна атрибуція), а невдачі – своєю нездатністю виконати запропоноване завдання (внутрішня, глобальна і постійна атрибуція) [1, с. 41].

На основі отриманих даних, М. Селігман запропонував три параметри стилю пояснення:

- глобальність – глобальна / конкретна: дає змогу описати універсальність або конкретність причинних пояснень, схильність до надмірного узагальнення або, навпаки, конкретного розгляду окремо взятих ситуацій, фактори, що впливають на результат, які стосуються конкретної події чи мають глобальне застосування;

- сталість – постійна / непостійна: результат ґрунтується на факторах, які є мінливими (непостійними) або сприймаються як фіксовані у часі (постійними);

- персоналізація – внутрішня/зовнішня: ставлення до рівня особистісного контролю, який людина відчуває щодо результату, визначається самооцінкою та локалізацією причини подій: у собі (інтерналі) або зовні (екстернали) [3, с. 38].

На основі цих параметрів люди можуть демонструвати песимістичний або оптимістичний стиль пояснення. Для першого з них характерне приписування неприємним подіям постійного, глобального і внутрішньо зумовленого характеру, а приємним – тимчасового, локального і спрямованого ззовні. Носії оптимістичного стилю оцінюють погані події як тимчасові, локальні і не з їхньої вини, а добрі події – як постійні і глобальні, причину яких вбачають у собі.

Людина, що має песимістичний атрибутивний стиль вважає, що неприємності будуть тривати вічно, відбуватимуться у всіх сферах життя і вона сама є причиною своїх невдач, а хороше – це щось тимчасове, що трапляється тільки в обмеженій сфері життя через збіг зовнішніх обставин. Стикаючись з поганими подіями, песимістично налаштовані люди більшою мірою демонструють симптоми безпорадності, апатії, депресії й пригніченого настрою, ніж ті, що мають оптимістичний атрибутивний стиль [4, с. 258].

Люди з оптимістичним атрибутивним стилем вірять, що неприємності тимчасові, відбуваються тільки в одній сфері життя через зовнішні обставини; позитивні події постійні, відбуваються в різних сферах життя і причиною цього є вони самі. Такі люди схильні до гарного настрою, вмюють оптимістично сприймати сприятливі життєві ситуації, відчувати від цього психологічне благополуччя (щастя, почуття самоповаги, віру в майбутнє) і впевненість у своїй діяльності, наприклад, в навчальній. Це, зокрема, і вміння гнучко сприймати невдачі, пояснювати їх тимчасовими, конкретними та контрольованими причинами. Навіть в умовах несприятливого зовнішнього середовища люди з оптимістичною атрибуцією дуже стійкі до переходу в безпорадний стан на відміну від песимістів.

Той чи інший настрій може, іноді, виникати в людини під впливом окремого враження, спогаду минулого або думки. Для того, щоб цей одиничний спогад, думка визначали настрої – потрібно, щоб їх емоційний ефект знайшов підготовлений ґрунт.

Настрій найчастіше пов'язаний з тим, як складаються для особистості життєво-важливі відносини з оточуючими та з процесом власної діяльності. При цьому для настрою важливими є не тільки об'єктивний хід подій, незалежно від ставлення до нього особистості, а також і те, як людина розцінює усе, що відбувається навколо неї.

В нашому дослідженні ми ставили перед собою завдання дослідити зв'язок атрибутивного стилю й емоційних проявів особистості в юнацькому віці та залежність цих проявів від стилю атрибуції. Дослідження проводилося на базі закладів загальної середньої освіти м. Умань, вибірка складала 96 старшокласників.

Для діагностики атрибутивного стилю використовувалась методика «Тест на оптимізм», яка є варіантом методики «Тест атрибутивних стилів» (ТАС), розробленої на основі однієї з популярних методик діагностики атрибутивного стилю, запропонованих М. Селігманом. Діагностика атрибутивного стилю здійснювалась за шістьма основними шкалами, що характеризують стиль пояснення хороших або поганих подій:

- 1) сталість поганого (PmB – Permanent Bad);
- 2) сталість хорошого (PmG – Permanent Good);
- 3) широта поганого (PvB – Pervasiveness Bad);
- 4) широта хорошого (PvG – Pervasiveness Good);
- 5) персоналізація поганого (PsB – Personalization Bad);
- 6) персоналізація хорошого (PsG – Personalization Good);

Окрім того, до складу методики входять 4 вторинні шкали, результати яких розраховуються на основі показників за первинними шкалами:

7) коефіцієнт надії (HoB – HopeBad), що відображає силу надії в негативних ситуаціях $HoB = PvB + PmB$;

8) загальний підсумок по відношенню до несприятливих подій ($B = PmB + PvB + PsB$);

9) загальний підсумок по відношенню до сприятливих подій ($G = PmG + PvG + PsG$);

10) остаточний результат ($G - B$).

Результати діагностики подані у табл. 1.

Таблиця 1

Результати діагностики атрибутивного стилю старшокласників

Показники \ Рівень вияву (у %)	Дуже оптимістичний	Помірно оптимістичний	Проміжний результат	Помірно песимістичний	Дуже песимістичний
сталість поганого (PmB)	17,4	22	23	37,6	-
сталість хорошого (PmG)	6,8	3,2	37,4	13	39,6
широта поганого (PvB)	29,5	39,8	3,6	27,1	-
широта хорошого (PvG)	7,5	6,4	34,6	30,4	21,1
персоналізація поганого (PsB)	-	22,6	30,8	25,4	21,2
персоналізація хорошого (PsG)	6,5	11,2	44,7	17,5	20,1
результат за ставленням до негативних подій (B)	11,2	5,7	37,4	25,7	20
результат за ставленням до позитивних подій (G)	7,1	29,1	6,9	38,1	18,8
вираження песимізму-оптимізму	12,5	13,8	15,3	32,5	25,9

Отже, як видно з таблиці 1, у 17,4 % опитаних атрибутивний стиль є цілком оптимістичним за шкалою «сталість поганого», помірно оптимістичний та проміжний результат мають приблизно однакова кількість опитаних (22 % та 23 % відповідно), доволі песимістичними, тобто впевненими у постійності негативних ситуацій та їх

стабільності і, навпаки, у непостійності та тимчасовості позитивних подій є 37,6 % досліджуваних.

За шкалою «сталість хорошого» найбільший відсоток опитаних мають яскраво виражений песимістичний рівень вияву атрибутивного стилю (39,6 %) та проміжний результат (37,4 %), тобто старшокласники не вірять у тривалість хороших подій, оскільки лише 6,8 % опитаних налаштовані оптимістично та 3,2 % – помірно оптимістично.

Шкали «широта поганого» та «широта хорошого» – це просторові характеристики, що характеризують локалізацію події у просторі (сприйняття події як універсальної, яка поширюється на всі сфери життя або локальної, яка характерна для однієї сфери), широту узагальненого досвіду, який безпосередньо пов'язаний із позитивними або негативними подіями, які вже сталися або відбуваються зараз у житті людини.

Результати за шкалою «широта поганого» демонструють, що цілком або помірно оптимістичними є 29,5 % та 39,8 % опитаних відповідно. Доволі песимістичними є 27,1 % старшокласників. Це може свідчити про їхню схильність до універсальних пояснень своїх невдач, що, в майбутньому, може поширитись на різні сфери життя та стати основою для песимістичного прогнозування майбутніх подій, відмови від активної діяльності у досягненні поставленої мети. За шкалою «широта хорошого» 30,4 % та 21,1 % опитаних є відповідно доволі та цілком схильними до песимізму. Для оптимістичного стилю атрибуції, який показали 13,9 % старшокласників, характерним є пошук конкретних причин негативних подій.

Шкали «персоналізація хорошого» та «персоналізація поганого» характеризують орієнтацію на зовнішні чи внутрішні причини сприятливих та несприятливих подій, успіх або невдачу в межах Я-концепції особистості. Результати опитування дають змогу визначити схильність до пошуку внутрішніх або зовнішніх причин сприятливих та несприятливих подій.

За шкалою «персоналізація поганого» 25,4 % та 21,2 % досліджуваних відповідно характеризуються доволі песимістичним та песимістичним стилем атрибуції, 22,6 % є помірно оптимістичними. За шкалою «персоналізація хорошого» більша частина опитаних демонструє проміжний результат (44,7 %), для 37,6 % властивий песимістичний стиль пояснення подій (властиве приписування причин невдач собі, а гарних подій, ситуацій успіху – зовнішнім обставинам). Оптимістичний стиль пояснення подій притаманний лише 17,7 % опитаних (6,5 % дуже оптимістичні, 11,2 % помірно оптимістичні).

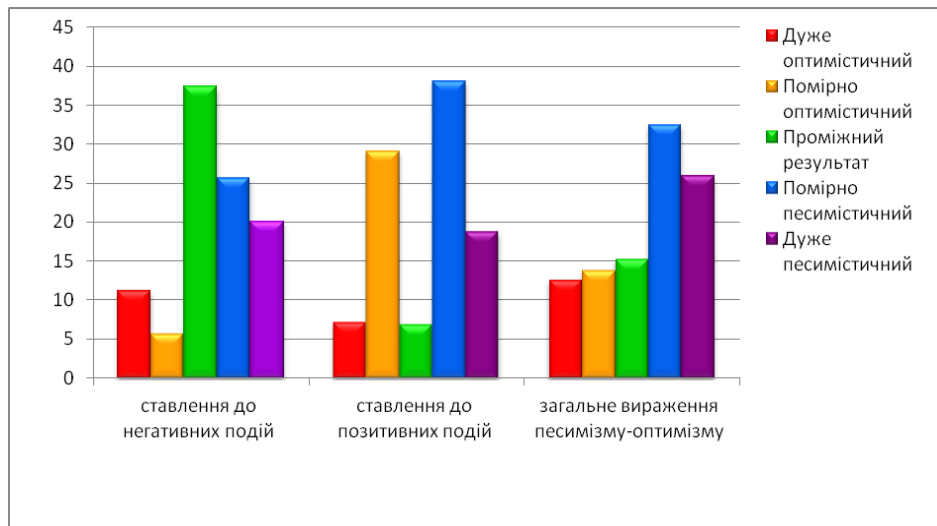
Сума результатів за шкалами «сталість поганого», «широта поганого», «персоналізація поганого» показує загальне ставлення до негативних подій. Отримані результати демонструють, що цілком оптимістично до поганих подій ставляться 11,2 % опитаних, помірно оптимістично – 5,7 %, доволі песимістично – 25,7 %, дуже песимістично – 20 % і проміжний результат показали 37,4 % респондентів.

Сума оцінок за трьома протилежними шкалами – «сталість хорошого», «широта хорошого», «персоналізація хорошого» свідчать про ставлення до позитивних подій. За цим показником цілком оптимістично налаштовані 7,1 % опитаних старшокласників, помірно оптимістично – 29,1 %, доволі песимістично – 38,1 %, дуже песимістично – 18,8 % та 6,9 % мають проміжний результат. Тобто, переважна більшість опитаних старшокласників пояснюють позитивні та сприятливі події у негативному світлі, визначають їх такими, що не залежать від власних зусиль, а є вдалими лише через збіг зовнішніх обставини.

Різниця оцінок між шкалами «результат за ставленням до негативних подій» і «результат за ставленням до позитивних подій» визначає загальну схильність до оптимістичного чи песимістичного стилю атрибуції. Результати свідчать, що переважна

більшість опитаних старшокласників є доволі песимістичними (32,5 %) та дуже песимістичними (25,9 %). Це відображається у звичці сприймати свої невдачі як такі, що є постійними та незалежними від зовнішніх умов, і брати відповідальність за всі негаразди на себе. Лише 12,5 % старшокласників є цілком оптимістичними та 13,8 % – помірно оптимістичними, які не зосереджуються на негативних подіях, проявляють здатність переживати надію на успіх, турбуються про себе та конструктивно долають перешкоди.

Графічне відображення загальних результатів діагностики атрибутивного стилю за допомогою методики «Тест на оптимізм» відображено на рис. 1.

Рис. 1 Загальні показники атрибутивного стилю досліджуваних

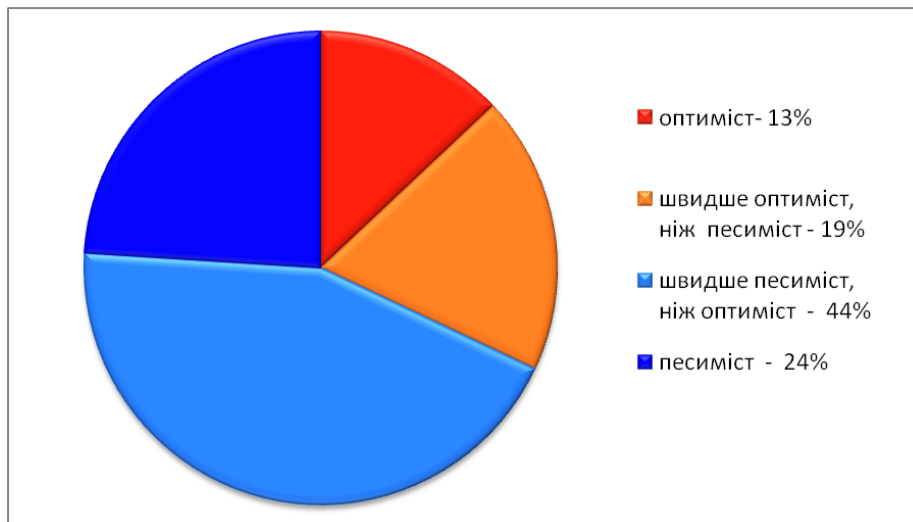
Отже, за результатами цієї методики досліджувані переважно характеризуються помірним і достатнім песимізмом, тоді як показник оптимістично налаштованих старшокласників низький.

Для уточнення та підтвердження результатів вивчення атрибутивного стилю була застосована методика «Оптиміст – песиміст». Результати показали, що кількість опитаних із вираженими показниками песимізму (68 %) майже у два рази перевищує кількість опитаних із вираженими показниками оптимізму (32 %). Це говорить про те, що у старшокласників переважає негативне пояснення подій над позитивним, що негативно відображається у різних сферах життя (навчальній діяльності, спілкуванні, самооцінці, емоційній та мотиваційній сферах).

У ситуаціях невдачі песимісти визнають свою провину – оптимісти демонструють екстернальну реакцію. При успіху, навпаки, оптимісти визнають свої заслуги, песимісти – посилюються на випадок.

Розглянемо детально розподіл опитаних за рівнем вираженості показників оптимізму та песимізму. Результати відображені на рис. 2.

За результатами тесту лише 13 % респондентів є яскраво вираженими оптимістами. Вони характеризуються позитивним мисленням, активністю, підвищеним емоційним фоном; свої перемоги вважають закономірними, відносять себе до улюбленців долі і тому, інколи, схильні недооцінювати серйозні проблеми та перешкоди у своєму житті, із задоволенням ідуть на ризик, не бояться зазнати невдачі.

Рис. 2. Розподіл респондентів за рівнями вираженості оптимізму, песимізму

19 % опитаних старшокласників більше схильні вважати себе оптимістами, аніж песимістами, що свідчить про домінування позитивного мислення й оптимістичного стилю поведінки, однак, інколи, схильні до звинувачування себе в помилках, виникнення зневіри у власних силах, проте – причини своїх невдач вважають тимчасовими і випадковими.

44 % старшокласників є більше песимістами, ніж оптимістами. Вони сумніваються у своїй силі, бояться проявляти активність, часто засмучуються, шкодують про нездійснені надії.

22 % опитаних є песимістами із властивою для них невпевненістю у своїй силі, самозвинуваченням у негараздах, заниженою самооцінкою, невірою в успіх, пригніченим настроєм; відносять себе до категорії «невдах» та схильні надмірно драматизувати свої труднощі.

Наступним завданням дослідження було визначення психоемоційного стану досліджуваних за допомогою методики «САН» (самопочуття, активність, настрої), яка є зручним інструментом діагностики емоційного стану людини в будь-якому віці, її психоемоційних реакцій при навантаженні, а також для виявлення індивідуальних особливостей та біологічних ритмів психофізіологічних функцій.

Самопочуття – це комплекс суб'єктивних відчуттів, що відображають ступінь фізіологічної та психологічної комфортності стану людини, напрямок думок, почуттів тощо. Самопочуття може виражатись як певна узагальнена характеристика (хороше або погане самопочуття, бадьорість, нездужання), а також може бути локалізованим щодо певних форм відчуттів (почуття дискомфорту в окремих частинах тіла).

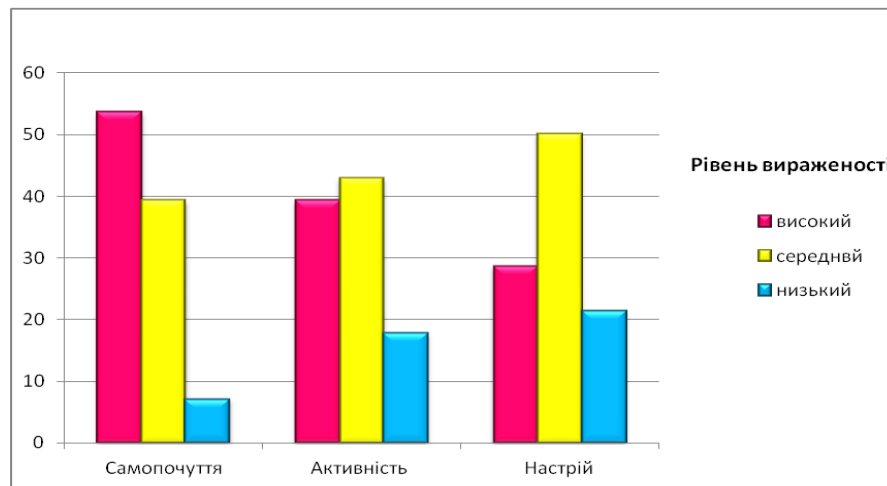
Активність можна описати як: 1) загальну характеристику живих істот, їхню власну динаміку, як джерело перетворення або підтримки життєво необхідних зв'язків із навколишнім середовищем, що має свою ієрархію: хімічна, фізична, нервова, психічна активність; активність свідомості, особистості, групи, суспільства. Активність будується відповідно до ймовірного прогнозування розвитку подій в середовищі та становища організму в ньому; 2) одну із сфер прояву темпераменту, яка визначається інтенсивністю і обсягом взаємодії людини з фізичним та соціальним середовищем. За цим параметром людина може бути інертною, пасивною, спокійною, ініціативною, активною, рішучою.

Настрій визначається як порівняно тривалий, стійкий стан людини, який може бути: 1) емоційним фоном (піднесений, пригнічений), тобто бути емоційною реакцією не на безпосередні наслідки конкретних подій, а на їх значення для суб'єкта в контексті

загальних життєвих планів, інтересів або ж очікувань; 2) чітким ідентифікованим станом (нудьга, смуток, туга, страх, захопленість, радість). Настрій, на відміну від почуттів, завжди спрямований на той чи інший об'єкт; викликаний певною причиною, конкретним випадком; проявляється в особливостях емоційного відгукування людини на будь-який вплив.

Після опрацювання результатів методики було виокремлено три рівні (високий, середній, низький) вираження самопочуття, активності, настрою опитаних старшокласників, графічне зображення отриманих результатів відображено на рис. 3

Рис. 3. Результати діагностики самопочуття, активності та настрою досліджуваних (у%)

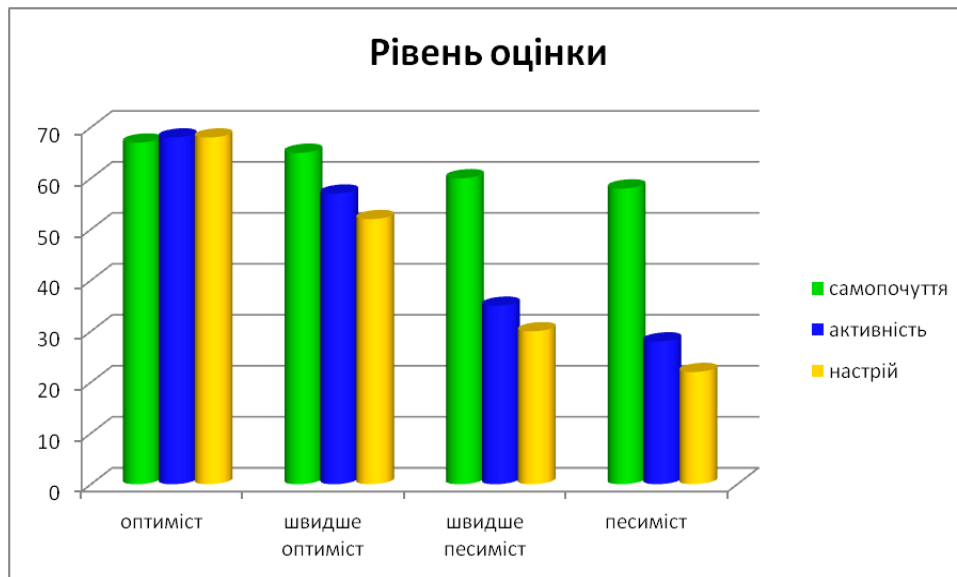
Розглянувши результати дослідження, можна зробити висновок, що за критерієм «самопочуття» найбільша кількість опитаних (53,6 %) мають високий рівень вираженості та 39,3 % опитаних – середній рівень вираженості. Ці показники вказують на позитивну оцінку свого фізичного та психічного стану.

За показником «активність» 42,9 % респондентів показали середній рівень вираженості, 17,8% опитаних мають низький рівень, стан яких можна описати як інертний, пасивний, безініціативний. Цей показник визначається самопочуттям людини: чим нижчий рівень самопочуття, тим нижча активність людини.

Опрацювавши результати за шкалою «настрій», бачимо, що 21,4 % опитаних охарактеризували свій емоційний стан негативно, мають поганий настрій, відчувають нудьгу, сум, песимістично налаштовані, невдоволені собою. 78,6% старшокласників все ж таки мають середній (50%) та високий (28,6 %) рівні прояву позитивного настрою: оптимістично налаштовані, сповнені надії, життєрадісні, веселі, в цілому мають гарний настрій.

При подальшому аналізі результатів діагностики ми встановили взаємозв'язок між стилем атрибуції та характеристиками емоційної сфери старшокласників. Графічне зображення відповідності атрибутивного стилю рівням оцінки самопочуття, активності, настрою подано на рис. 4.

Отже, усі опитувані, незалежно від стилю атрибуції показали високий рівень (від 57 до 68 балів) оцінки свого самопочуття, водночас, у досліджуваних з оптимістичним і швидше оптимістичним стилем атрибуції показники самопочуття дещо вищі (68 та 64 бали) порівняно із досліджуваними з песимістичним та швидше песимістичним стилями (57 та 59 балів).

Рис. 4. Відповідність між рівнями вираженості оптимізму-песимізму та самопочуттям, активністю й настроєм досліджуваних

Опитувані з оптимістичним стилем атрибуції характеризуються також значно вищим рівнем активності (57–68 балів). Вони діяльні, мають багато захоплень, активні, рухливі на відміну від старшокласників з песимістичним атрибутивним стилем, у яких спостерігається низький рівень активності (28–35 балів), що характеризує їх млявість, безініціативність, повільність та пасивність.

Значні відмінності виявлено також за показниками самооцінки досліджуваними свого настрою: вони суттєво вищі у старшокласників з оптимістичним стилем атрибуції. Для опитаних старшокласників із песимістичним атрибутивним стилем характерним є низький рівень оцінки свого настрою (менше 30 балів). Вони часто відчують незадоволення, розчарування, сум, сором, смуток, відчуття провини.

Здійснивши теоретичне та емпіричне дослідження зв'язку атрибутивного стилю з проявами емоційної сфери особистості, можна дійти таких висновків.

Теорія атрибуції належить до групи теорій, які виходять із моделі людини як активного шукача інформації, її дослідження бере свій початок у працях Ф. Хайдера, Е. Джонса, К. Девіса, Н. Келлі, Б. Вейнера. Причинно-наслідкові атрибуції є важливою частиною розуміння, яке здійснює вплив і визначає як конкретні установки, так і емоційні та поведінкові реакції суб'єкта. Індивідуальний стиль пояснення впливає на рівень оптимізму/песимізму, на те, як люди ставляться до майбутніх подій, які емоції у них при цьому виникають.

Отримані у дослідженні результати, зокрема значно вищі показники самооцінки самопочуття, активності, настрою й загального психоемоційного стану у досліджуваних з оптимістичним стилем атрибуції, підтверджують припущення про причинну атрибуцію як детермінанту модальності емоційних проявів особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дудник О. А. Набута безпорадність та депресія: особливості взаємозв'язку. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2021. Вип. 7. С. 37–45.
2. Клібайс Т.В. Специфіка становлення атрибутивного стилю дорослих. *Вісник Львівського університету. Серія Психологічні науки*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 10 С. 91–96.

3. Малімон Л. Я., Дучимінська Т. І. Психологія особистісної безпорадності студентів : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 192 с.
4. Фоменко К.І., Кузнецова М.М. Губристична мотивація оптимістів та песимістів. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2016. Випуск 53. С. 256–264.
5. Kelley, H. H. Attribution theory in social psychology. *Nebraska Symposium on Motivation*. Lincoln. University of Nebraska Press. 1967. Vd. 15, P. 192–238.
6. Lazarus, R.S. Emotions and adaptations: Conceptual and empirical relations. *Nebraska Symposium on Motivation*. 1968. V.16. P. 175–270.
7. Rotter, J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*. 1966. V.80 (1). P. 1–28.
8. Seligman M.E.P., Abramson L.Y., Semmel A., Von Baeyer C. Depressive attributional style. *Journal of Abnormal Psychology*. 1979. V. 88. P. 242–247.
9. Weiner B. *An attributional theory of motivation and emotion*. New York: Springer, 1985. 304 p.
10. Weiner B., Kukla A. An attributional analysis of achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1970. V. 15. P. 1–20.
11. Weiner B. The attribution approach to emotion and motivation: history, hypotheses, home runs, headaches/heartaches. *Emotion Review*. 2014. 6(4). P. 353–361.
12. Weiner, B. The emotional consequences of causal attributions. In M.S. Clark and S.T. Fiske (Eds.). *Affect and cognition*. : The 17th annual Carnegie Symposium on Cognition. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1982. P. 185–210.
13. Weiner, B.; Russell, D.; Lerman, D. The cognitive emotion process in achievement related contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. V. 37. P. 1.211–1.220.

REFERENCES

1. Dudnyk, O. A. (2021). Nabuta bezporadnist ta depresii: osoblyvosti vzaiemozviazku. [Acquired helplessness and depression: features of the relationship]. *Psykhologichnyi zhurnal*. Uman: VPTs «Vizavi», V. 7, 37–45. Uman [in Ukrainian].
2. Klibais, T.V. (2021). Spetsyfika stanovlennia atrybutyvnoho styliu doroslykh. [The specifics of the formation of the attributive style of adults]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia Psykhologichni nauky*. Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2021. № 10, 91–96 [in Ukrainian].
3. Malimon, L. Ya., Duchyminska, T. I. (2015). Psykhologhiia osobystisnoi bezporadnosti studentiv: monohrafiia. Lutsk [in Ukrainian].
4. Fomenko, K.I., Kuznietsova, M.M. (2016). Hubrystychna motyvatsiia optymistiv ta pesymistiv. [Hubristic motivation of optimists and pessimists]. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Psykhologhiia*. Vypusk 53, 256–264. [in Ukrainian].
5. Kelley, H. H. (1967). Attribution theory in social psychology. *Nebraska Symposium on Motivation*. Lincoln. University of Nebraska Press. Vd. 15, 192–238.
6. Lazarus, R.S. (1968). Emotions and adaptations: Conceptual and empirical relations. *Nebraska Symposium on Motivation*, V.16., 175–270.
7. Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, V. 80 (1), 1–28.
8. Seligman, M.E.P., Abramson L.Y., Semmel A., Von Baeyer C. (1979). Depressive attributional style. *Journal of Abnormal Psychology*, V. 88, 242–247.
9. Weiner, B. (1985). *An attributional theory of motivation and emotion*. New York: Springer.
10. Weiner, B., Kukla, A. (1970). An attributional analysis of achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, V. 15, 1–20.
11. Weiner, B. (2014). The attribution approach to emotion and motivation: history, hypotheses, home runs, headaches/heartaches. *Emotion Review*, 6 (4), 353–361.

12. Weiner, B. (1982). The emotional consequences of causal attributions. In M.S. Clark and S.T. Fiske (Eds.). *Affect and cognition. : The 17th annual Carnegie Symposium on Cognition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
13. Weiner, B., Russell, D., Lerman, D. (1979). The cognitive emotion process in achievement related contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, V. 37, 1.211–1.220.

Бібліографічний опис для цитування:

Дудник О.А., Малімон Л.Я. Атрибутивний стиль як детермінанта модальності емоційних проявів особистості. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. Вип. 9. С. 13–24.